

VERITAS ÉVKÖNYV

2020

VERITAS

TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR

VERITAS

Történetkutató Intézet és Levéltár

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2021

A kötet megjelenését támogatta:

Szerkesztette és lektorálta
Farkas Judit Antónia – Orosz László – Schwarzwölder Ádám – Ujváry Gábor

A hely- és személynévmutatót összeállította
Kocsis Annamária

Az angol nyelvű összefoglalókat Varjú László,
a német nyelvűeket Kékesi Katalin fordította

© Szerzők, 2021
© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2021
© Magyar Napló, 2021

ISSN 2416-0687

RÉFI ATTILA

CSÉCSI NAGY IMRE ALTÁBORNAGY ÉVSZÁZADOS ÉLETÚTJA (1868–1967) – II. RÉSZ. HALÁLRA ÍTÉLVE A NAGYVÁRADI ÖSSZEESKÜVÉSI PERBEN¹

BEVEZETÉS

A háborús vereség, majd az azt követő forradalmak, illetve a történelmi Magyarország fokozatos széthullása nyomán döbbenet és bénultság uralkodott el a magyarság jelentős részén. Ez alól az immár nyugállományú ezredesként Nagyváradon élő Csécsi Nagy Imre sem volt kivétel. Minderről érzékletesen tanúskodnak 1921 végén papírra vetett sorai:

„Mikor a proletárdiktatúra megkezdette garázdálkodását, minden jobbérzésű embert a keserűség és szégyenérzet fogott el.

Mi katonák, akik hosszú éveket becsületes küzdelemben a fronton töltöttünk, s akik tudtuk, hogy mi volt a magyar katona a hosszú háború első éveiben, mi éreztük leginkább megszégyenítve magunkat, az által a tudat által, hogy nem tudtunk eléggé résen lenni [...].

Károlyiban hajlandók voltunk valami megszabadító félélt látni, akit a sora arra predesztinált, hogy összetörje az osztrák jármot s ettől a glóriától elvakulva nem vettük észre benne a közönséges hazaárulót [...]. [...] első dolguk volt mindent megsemmisíteni, amitől tartaniok kellett. Meggyilkolták Magyarország legnagyobb hőseit: Tisza Istvánt, – nem akartak katonát látni s mindjárt nyugdíjazták is az összes magasabb rangú – tehát tapasztaltabb és megbízhatóbb tiszteket. [...] Mikor aztán [...] a köztársaságból proletárdiktatúra lett, – a vörös hadsereg hűségesen tolt a gaz népbiztosok szekereit. Akikre számítani lehetett volna – azok skartba voltak helyezve² s így történt meg az a szégyen, hogy egy maroknyi elvetemedett vörös gazember teljeseen ráült a társadalom és az ország nyakára.

¹ Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet az altábornagy leszármazottainak, különösen Illéssy Ádámnak, a hagyaték kezelőjének, hogy lehetővé tették számomra Csécsi Nagy Imre hagyatékának feldolgozását. Hálával tartozom továbbá Kiss Gábornak, a HM Hadtörténelmi Levéltár vezetőjének is segítségéért.

² Skartba helyez = félreállít, tétlenségre ítél.

Nagy lelki fájdalommal eltelve – úgyszólván teljesen elzárkóztam a világ elől.³

Fentiek alapján úgy tűnik, hogy a társasági, illetve közélettől ekkoriban távol tartotta magát, anyagi okokból ugyanakkor, nyugdíja mellett, dolgozni kényszerült. Mint egy későbbi bírósági kihallgatáson vallotta: „egy kis állást vállaltam, mert a nyugdíjból megélni nem lehetett.”⁴ Ez egyébként hivatali munka volt a Városházán, ahol egy irodában dolgozott.⁵

A SZERVEZKEDÉS

Nagyvárad és hősünk életében 1919 áprilisában sorsdöntő változás ment végbe. Az április 16-án megindított offenzíva révén ugyanis a román csapatok – március 22-étől – a tanács hatalom uralma alatt álló város közelébe értek.⁶ A fenyegető hír nyomán a rendőrfőkapitánynak és a korábbi polgári vezetésnek április 18-án sikerült magukhoz ragadni a kezdeményezést, a proletárdiktatúra helyi irányítói így menekülni kényszerültek. A románokkal szemben azonban nem tanúsítottak ellenállást, így azok április 20-án, Húsvét vasárnapján, zavartalanul birtokba vehették Szent László ősi városát.⁷

Csécsi Nagy némileg röstelkedve vallja be utóbb, hogy „még azt is meg kellett érnem, hogy magam is valami öröm-félét éreztem, mikor [...] az oláhok bevonultak Nagyváradra, ahonnan a vörös gazemberek hanyatt-homlok menekültek. Azért mondom, hogy csak öröm-félét éreztem, mert az távol állott tőlem, hogy valóban örültem volna.”⁸ Mindez természetesen a proletáruralom bukása feletti pillanatnyi megkönnyebbülésből fakadt és nem igazán a románok érkezésének szólt. Utóbbiak nagyváradi jelenlétét ugyanakkor ő és mások is csak átmeneti rossznak tekintették.⁹

³ Csécsi Nagy Imre hagyatéka, Telki (a továbbiakban: CsNI-hagyatéka). A nagyváradi összeesküvés per. (Csécsi Nagy Imre visszaemlékezése a Bihari Szövetség történetirői szakosztálya számára, kézirat) Budapest, 1921. december 10. 1–2. (A továbbiakban: *Visszaemlékezés.*)

⁴ A nagyváradi monstre pör. A főtárgyalás harmadik napja. *Ellenzék*, 1920. február 6. 6. – A nyugilleménye egyébként évi 13475 korona volt. Ld. CsNI-hagyatéka, A hadügyminisztérium 1918. évi 34.308/eln. 28/a. számú rendelete.

⁵ A kolozsvári tárgyalás második napja. *Nagyvárad*, 1920. február 6. 1. – Nagyváradiak a hadbírósg előtt. *Újság*, 1920. február 5. 2.

⁶ FLEISZ János: *Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között, 1919–1940*. Nagyvárad, Literátor, 2005. 8. (A továbbiakban: FLEISZ, 2005.)

⁷ Uo. 9–11.

⁸ *Visszaemlékezés*, 2.

⁹ Uo. – HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HIM HL) I. 89 VKF 1920. 31. d. 706/52. [Dr. BUDAY Gyula:] *A Cserey–Lukács összeesküvés per hiteles története*. Budapest, 1920. június (gépeelt kézirat) 2. (A továbbiakban: BUDAY, 1920.) – FLEISZ, 2005. 14.

Az ebben való hitet csak fokozta, hogy a korabeli információáramlás korlátozott volta miatt, amit a megszállás ténye még inkább fokozott, számos, reményt keltő, de utóbb tévesnek bizonyuló hír érkezett és terjedt a városban. Így, amikor értesültek róla, hogy szeptember 27-én, az akkor már a Dunántúlon álló román haderő megkezdte fokozatos visszavonulását a magyar területekről, egész Nagyvárad abban a reményben volt, hogy a megszállók az immár teljesen kifosztott városból is kivonulnak. Csécsi Nagy visszaemlékezése szerint Budapestről is folyamatosan ezt alátámasztó hírek érkeztek. A valós viszonyok ismeretének teljes hiányára utal a nagy bizakodás abban is, hogy az ezredes által csak „magyar hadseregnek” nevezett Nemzeti Hadsereg támadólag fog fellépni a románokkal szemben.¹⁰

Előbbiekre alapozva sokakban eluralkodott ugyanakkor az a félelem is, hogy abban az időszakban, amikor a románok már kivonulnak, de a magyar csapatok esetleg még nem érkeznek be, a kommunisták ismét magukhoz ragadják a hatalmat. Csécsi Nagy szerint ugyanis ezek „Nagyváradon [...] rendszeres összejöveteleket tartottak – tanácskozával arról, hogy miképp rendezzék be ismét a proletár uralmat”.¹¹

A kommunisták miatti veszélyérzet, valamint az említett téves és illuzórikus híresztelések arra sarkallták a még életerős ezredest, hogy katonai és hazafiúi kötelességéből fakadóan tenni próbáljon valamit és minden eshetőségre készüljön fel a város érdekében: „[...] aggodalomtól vezéreltetve s azért, mert az aktív tisztek közül látszólag senki sem akart a fenyegető bajok elleni rendszabályokkal foglalkozni – én mint nyugdíjas tiszt akartam valami szervezetet létesíteni, melynek egyik célja lett volna a várva-várt magyar hadseregnek kezet nyújtani, hogy egy erőteljes lökéssel az oláhokat Erdély határain túl is visszavessük s az össze-rabolt [...] dolgok elvitelét megakadályozzuk; másik célja pedig lett volna az esetleg újból jelentkező kommunizmust még csírájában elfojtani.”¹²

Elképzelésének megvalósítása érdekében megpróbált társakat szerezni a Nagyváradon élő tisztek, valamint a fontosabb polgári személyek, tisztségviselők köréből. Eleinte azonban kevés sikerrel járt, miután Birtha Sándor¹³ alezredes, majd Reviczky László¹⁴ ezredes részéről is érdektelenségbe ütközött.¹⁵

¹⁰ *Visszaemlékezés*, 2–3.

¹¹ Uo. 2.

¹² Uo. 2–3.

¹³ Birtha Sándor (1872–?) A háború idején a nagyváradai 4. honvéd gyalogezred tisztje. 1924-től címzetes tábornok.

¹⁴ Vitéz revisnyei Reviczky László (1864–1934) címzetes altábornagy. Az I. világháborúban a budapesti 1. honvéd gyalogezred parancsnoka volt.

¹⁵ *Visszaemlékezés*, 3.

Kitartását azonban végül siker koronázta, és Cserey Vilmos¹⁶ huszár alezredes személyében megfelelő partnerre talált, miután utóbbi maga is hasonló terveket szőtt. Sőt, mint Csécsi Nagynak elmondta, már egyeztetett is egy Ruttkay nevű százados-sal, aki, állítása szerint, a Fővezérség megbízásából járt Nagyváradon és egy szervezkedés vezetésére keresett alkalmas személyt. Ezt Cserey el is vállalta, azzal a feltétellel, hogy erre írásbeli utasítást kap. Ruttkay ennek megküldésére ígéretet is tett.¹⁷ Mint Csécsi Nagy írja: „Cserey [...] azon tudatban volt, hogy a szervezkedés vezetésére megbízatást fog kapni, de mégis – amint én megkezdtem az én munkámat, a legnagyobb készséggel azonnal mellém állott, hogy együtt dolgozzunk a haza javára.”¹⁸

Elhatározták, hogy közösen folytatják a szervezkedést. Elsőként Szunyogh Albert¹⁹ őrnagyot próbálták bevonni, ez „[...] azonban kijelentette, hogy családi viszonyaira való tekintettel ő semmiben sem vehet részt”. Ezt követően viszont beindult az ügy és Csécsi Nagy leírása alapján számosan csatlakoztak. Így Millye Lajos és Frankó Géza²⁰ alezredesek, Lőrinczy, Mocsáry, Galinszky és Berényi századosok, továbbá Borbély Károly törvényszéki aljegyző és Dénes Imre, a váradi premontreiek szentmártoni (ma: Sânmartin, Románia) intézője, végül Baudiss Viktor százados és Osváth Zoltán is. Előbbiekkel főleg Csécsi Nagy tartotta a kapcsolatot. Cserey feladata inkább a vidékiek beszerzése volt, minek érdekében állandó érintkezést tartott fenn a járasszékhelyekkel.²¹

1919 november 17-én Nagyváradra érkezett Halsey E. Yates amerikai ezredes, kíséretében Csapó Lóránttal,²² a Nemzeti Hadsereg főhadnagyával. Megjelenésük

¹⁶ Vitéz nagyajtai Cserey Vilmos (1869–1947) a bécsújhelyi Katonai Akadémia elvégzését követően a cs. és kir. 1., majd a cs. és kir. 13. huszárezredben szolgált. 1924-től címzetes tábornok, 1936-tól a Vitézi Rend tagja.

¹⁷ *Visszaemlékezés*, 4. – Cserey Ruttkayval való találkozására meglehetősen gyanús körülmények között került sor. Október vége felé Cserey két egykori katonatársa jelezte az alezredesnek, hogy egy vasutas beszélni szeretne vele. Cserey fogadta is a lakásán. Ez a vasutasnak öltözött személy azt állította magáról, hogy ő Ruttkay százados, egyúttal szervezkedésre kérte fel Csereyt. Utóbbi maga sem bízott egészen a századosban, ezért is kért hivatalos megbízólevelet. Az állítólagos százados azonban ezt követően soha többé nem bukkant fel. A nagyváradiak pöre. *Keleti Újság*, 1920. február 5. 3.

¹⁸ *Visszaemlékezés*, 4.

¹⁹ Vitéz szunyoghi Szunyogh Albert (1882–1947) a debreceni 2. honvéd huszárezred tisztje volt. Utóbb az örkénytábori m. kir. Lovaglótanár-képző és Hajtóiskola első parancsnoka, 1935-től címzetes tábornok.

²⁰ Frankó (1925-től vitéz Fraknóváry) Géza (1872–1962) a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred korábbi alezredese, utóbb címzetes tábornok.

²¹ *Visszaemlékezés*, 3–4.

²² Dr. Ecsedi Csapó Lóránt Pál (1897–?). A bécsújhelyi Katonai Akadémia elvégzését követően a cs. és kir. 7. huszárezredben, majd a Nemzeti Hadseregben szolgált. Utóbb jogi végzettséget szerzett és 1924-től ügyvédként tevékenykedett.

nyomán ismét csak téves híresztelések kaptak szárnyra. Elterjedt, hogy a nagyváradi csendőrség megszervezésére jöttek. Egy másik verzió szerint viszont az összes megszállt területek Maros vonalig történő átadását jöttek intézni. A valóságban azonban Yates, bármiféle érdemi tevékenység nélkül, továbbutazott Bukarestbe.²³ Csapó szintén csak pár napig maradt, és utóbb, Yates-től különválva, Budapestre utazott vissza. Későbbi vallomása szerint ekkoriban a román csapatok és a magyar kormány közötti összekötő tisztként működött. Ezenfelül élelmezési ügyekben is el kellett járnia, ezért jött Nagyváradra, ahol Gheorghe Mărdărescu tábornoknak adott át ezzel kapcsolatos iratokat.²⁴ Hivatalos megbízatásai mellett ugyanakkor valószínűleg hírszerzői tevékenységet is folytatott a Fővezérség számára. Mindezekre való alkalmasságát – többek között – annak köszönhette, hogy aradi születése révén jól beszélt románul.²⁵

Az ifjú tiszt egyébként, meglepő módon, nagyváradi tartózkodása alatt végig huszárviseletben parádézott, miáltal nagy feltűnést keltett, és látványa már önmagában felhevítette a megszállt városban a magyar nemzeti érzületet.²⁶

Csécsi Nagy, állítólag az újságokból értesülve otlétéről, maga is felkereste a szállításán Csapót, és mint írja: „felkértem, hogy a fővezérségnél jelentse, miszerint mi a szervezkedéssel készen vagyunk, s ha a magyar hadsereg jön, várom tőlük a parancsokat. Arra nézve minden intézkedés megtörtént, hogy szükség esetén a menekülő oláhok útja már Fugyivásárhelynél és Félixfürdőnél elállassék s így az igen nagy mennyiségben felhalmozott rablott holminak elszállítása megakadályoztassék.” Hasonló tartalmú jelentést egyébként már korábban is küldött két alkalommal a Fővezérséghez, mégpedig Sárffy Gyula tartalékos tüzér főhadnagy, illetve egy bizonyos Csokonay százados által.²⁷

Cserey, ott-tartózkodása harmadik napján, szintén látogatást tett a Széchenyi Szállodában tartózkodó főhadnagynál, és Csécsi Nagy szerint hosszú, a Fővezérséghez továbbítandó, írásos jelentést adott át neki a nagyváradi helyzetről és a román erők elhelyezkedéséről, valamint közölte, hogy a főispáni vagy kormánybiztosi tiszt-

²³ BUDAY, 1920. 2–3. – *Visszaemlékezés*, 4. – Megkezdődött az összeesküvésű pör tárgyalása. *Nagyvárad*, 1920. július 18. 2.

²⁴ A nagyváradi monstre pör. A csütörtöki tárgyalás. *Ellenzék*, 1920. február 7. 6. – A nagyváradiak pöre. *Keleti Újság*, 1920. február 6. 4. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbíróóság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyváradi Napló*, 1920. július 20. 4.

²⁵ KOSZTA István: S ha Erdélyt elveszik? – „én haza akarok menni Erdélybe”. *Trianoni Szemle*, 2020. (Megjelenésre váró kézirat) Számozatlan 5–6. (A továbbiakban: KOSZTA, 2020.)

²⁶ BUDAY, 1920. 2–3.

²⁷ *Visszaemlékezés*, 4. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbíróóság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyváradi Napló*, 1920. július 20. 2.

ségre Örley György²⁸ közjegyzőt, a polgármesterire pedig Lukács Ödön²⁹ polgármester-helyettest tartja leginkább alkalmasnak.³⁰

Utóbbit Csécsi Nagy és Cserey, még november elején, személyesen is felkeresték és tájékoztatták a szervezkedés előkészületeiről, illetve arról, hogy tervük megvalósulása esetén a polgármesteri teendőket rá kívánják bízni.³¹

Decemberben újra megerősödtek azok a híresztelések, miszerint a város hamarosan felszabadul a román iga alól. Még pontos dátumokat is tudni véltek a magyar csapatok bevonulásáról. Ezzel együtt ugyanakkor jelentősen fokozódott a román titkosszolgálat aktivitása is. Agent provocateur-ök próbáltak a tekintélyesebb és magyar nemzeti érzésükről ismert személyek bizalmába férkőzni, magukat a Nemzeti Hadsereg tisztjeinek kiadva, illetve különböző magyar szervezetek igazolványait vagy prominens magyarok ajánlással ellátott névjegyeit felmutatva, majd a kiszemeltek fegyveres lázadásra buzdították a „sötét nemzet” ellen.³²

A felfokozott hangulatú helyzetben Csécsi Nagy egyeztetni kívánt Csereyvel. Tudták azonban, hogy állandó megfigyelés alatt állnak, így Jankovich Tihamér³³ járásbíró irodájába beszéltek meg egy találkozót, ahová természetesen majd külön-külön érkeznek meg. Az ezredes véletlenül összefutott Szunyogh őrnaggyal is, akit szintén megkért, hogy legyen jelen a megbeszélésen. Ugyanis, a korábbi elutasító válasz ellenére, még bízott az őrnagy együttműködésében. A találkozóra egyik délután került sor.³⁴ Itt Csécsi Nagy és Cserey a következőkben állapodtak meg:

Ha a magyar hadsereg közeledik, tőlük fognak utasításokat kérni és kapni. Ekkor egyúttal Lőrinczy Attila százados Fugyivásárhelynél, Dénes Imre premontrei jószágigazgató pedig Félixfürdőnél foglalnak állást, „hogyrészt a románok elvonulását s a rablott holmik elszállítását zavarják, illetve lehetetlenné tegyék; másrészt pedig hogy a városnak az említett helységekből való esetleges bombázását megakadályozzák”.

²⁸ Dr. Örley György (1872–1943) jogász, nagyváradai közjegyző, tartalékos huszárfőhadnagy. Magyarországra települését követően nagykanizsai közjegyző és kormányfőtanácsos.

²⁹ Dr. Lukács Ödön (1878–?) jogász, nagyváradai főjegyző, majd polgármester-helyettes. Magyarországra települését követően pénzügyminiszteri tanácsos, utóbb belügyminisztériumi osztályfőnök, a Városok Szövetségének ügyvezető elnöke.

³⁰ *Visszaemlékezés*, 4., 8. – Megkezdődött az összeesküvésű pör tárgyalása. *Nagyvárad*, 1920. július 18. 3.

³¹ *Visszaemlékezés*, 4–5. – Megkezdődött az összeesküvésű pör tárgyalása. *Nagyvárad*, 1920. július 18. 2–3.

³² BUDAY, 1920. 4–5. – *Visszaemlékezés*, 5.

³³ Dr. Jankovich Tihamér (1866–1922) jogász, nagyváradai járásbíró. Áttelepülését követően a budapesti királyi törvényszék alelnöke.

³⁴ *Visszaemlékezés*, 5–6.

Felkészültek arra az esetre is, „ha a románok a magyar csapatok közvetlen nyomása nélkül – valami pánik következtében, vagy esetleg entente rendeletre hagynák el a várost”. Számításaik szerint ez esetben a magyar hadseregnek két-három nap kellene, míg beérkezik. Ez idő alatt viszont biztosítani kell a rendet, nehogy a kommunisták újból kezükbe vegyék a hatalmat.

Ennek megakadályozására a következőket határozták el Csécsi Nagy visszaemlékezése szerint: „A románok kivonulásakor azonnal a városházára megyünk s a városban dobosokkal kihirdettetem, hogy mindazok, akik a városban a rendfenntartás munkájában részt akarnak venni, ha esetleg fegyverük van azzal – azonnal jöjjenek a városházára s a nagy tanácsteremben jelentkezzenek Andaházy³⁵ alezredesnél, ki őket számba veszi és igazolvánnyal látja el.

Ezzel egyidejűleg a rendőrség, tűzoltóság és pénzügyőrség – mint a polgárőrség zöme a városház udvarán összevonatik s a minden bizonnyal gyors egymásutánban érkező önkéntes polgárőrökkel megerősítve, azonnal beosztatnának járőrökbe és megszálló csapatokba.

Az egész polgárőrség parancsnoka Frankó alezredes lett volna, aki a város forgalmasabb utcáin azonnal megindította volna a járőrmeneteket s a beérkező polgárőrök számához képest összeállította volna azon csapatokat, amelyek a város fontosabb pontjainak megszállása s a város zavartalan életének biztosítása céljából szükségesnek mutatkoztak.”³⁶

Ennek érdekében biztosítani tervezték a legfontosabb objektumokat is, így

- a nagy vasúti állomást a Baudiss százados vezette 300 emberrel, akik egyúttal a Bihar felé vezető hegyi utat is vigyázták volna,
- a velencei³⁷ állomást 50 emberrel,
- az össi-i³⁸ állomást 50 emberrel,
- a városi vízművet 20 emberrel,
- a városi villamosművet 20 emberrel,
- a Főpostát 20 emberrel,
- a Megyeházát 10 emberrel,
- az ügyészségi fogházat 20 emberrel,
- az Osztrák–Magyar Bankot 10 emberrel.

³⁵ Andaházi és dubravai Andaházy Jenő (1873–1956) a cs. és kir. 37. gyalogezred korábbi alezredese, utóbb ezredes.

³⁶ *Visszaemlékezés*, 6–7.

³⁷ Nagyvárad egyik történelmi városrésze.

³⁸ Szintén Nagyvárad egyik városrésze.

Ezenfelül a Kőrös négy hídját 10–10 fő biztosította volna. A városházánál állomásozó, fennmaradó rész a polgárőrség tartalékát képezte volna, s ezek révén tervezték váltani, megfelelő időközönként, a járőröket és az őrségeket. A polgárőrséget a hadapródiskolában működésbe helyezni tervezett konyha révén kívánták élelmezni. A szükséges pénzmennyiséget pedig, elképzelésük szerint, a bankok előlegezték volna meg. Végül intézkedést terveztek a rendőrségen nyilvántartott kommunisták azonnali letartóztatására is.

A katonai parancsnokságot Nagyvárad és Bihar megye területén Csécsi Nagy vette volna át, Cserey pedig a térparancsnokságot.³⁹ Utóbbi feladata lett volna a rögtönítélő bíróság felállítása is.⁴⁰

Szunyogh előbbiekkal kapcsolatban kijelentette, hogy tekintettel családi viszonyaira – itt valószínűleg beteg és ágyhoz kötött feleségére gondolt –, semmiben sem vesz részt. Majd el is távozott, ott hagyva a többieket. Az eközben a hivatalos ügyeit intéző Jankovichot a fentiekbe ugyanakkor nem avatták be.⁴¹

Közben, december 15-én éjjel 1-kor, vonattal ismét Nagyváradra érkezett Csapó főhadnagy. Megérkezése után azonban kiderült, hogy a románok nem jelöltek ki számára lakást. A szállodákat végigjárta, de szobát nem kapott. Így az éjszaka közepén Örley Györgyhez ment, aki apja jó barátja, egyben távoli rokona volt.⁴² Örley vonakodva, de elszállásolta és Csapó három napig nála időzött. A nagy társasági életet folytató Örleynél ez idő alatt sok vendég megfordult. Így december 18-án, pénteken, egy délutáni kávézás során, Cserey és Szunyogh is megjelentek, és természetesen az ott tartózkodó főhadnaggal is találkoztak.⁴³

A LETARTÓZTATÁS

December 20-án, szombaton, Cserey és Jankovich tarokkpartira voltak hivatalosak Csécsi Nagyhoz. Még ezt megelőzően azonban az Elite Kávéházban tartózkodó Csereynek különös találkozásban volt része. 15 óra felé odament hozzá egy kucsmát viselő, ötven év körüli őszes szakállú férfi és azt mondta, hogy beszélni akar vele. Az

³⁹ Erődített helyen vagy nagyobb katonai állomáson a helyőrségi szolgálat elosztását, az őrségek felügyeletét, az elszállásolási ügyek intézését, valamint ünnepélyek esetén a rendfenntartás irányítását végző tiszt.

⁴⁰ *Visszaemlékezés*, 6–8.

⁴¹ Uo. 7–8. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbíróság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyvárad Napló*, 1920. július 20. 3., 6.

⁴² A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbíróság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyvárad Napló*, 1920. július 20. 4.

⁴³ Uo. 5. – Az összeesküvés pör tárgyalása. *Nagyvárad*, 1920. július 20. 2., július 21. 1.

alezredes fizetett és kiment a gazdálkodónak kinéző emberrel a kávéházból az utcára, ahol az közölte vele, hogy egy megbízólevelet szeretne átadni. Majd Cserey kezébe nyomott valamit, amit az zsebre vágott. Rövid ideig együtt mentek a színház irányába. Eközben az idegen elmondta, hogy Karcagon járt, ahol egy repülőtszót bízta rá a küldeményt. Ezt követően azonban gyorsan elköszönt, majd elsietett.⁴⁴

Cserey, rövid időre betért a Royal Kávéházba, majd 16-17 óra felé Csécsihez ment. Ott elmondta, hogy egy ismeretlen embertől megkapta azt a megbízólevelet, amelynek leküldését Ruttkay százados útján kérte. A megbízólevél feliratú csomag két összehajtott vászondarabot tartalmazott. A kisebb méretű volt a megbízólevél, a másik, nagyobb méretű pedig egy részletes útmutatás volt a szervezés mikéntjére vonatkozóan.⁴⁵ Jóllehet a levél Csereyt bízta meg a vezetéssel, az alezredes, Csécsi leírása szerint, kijelentette, hogy „azért minden marad a régiben”, vagyis nem szándékozik átvenni Csécsitől a vezetést.

Az írógéppel a vászonra írt útmutatás végén állt, hogy Örleynek kormánybiztossá történő kinevezésére javaslatot tettek, utána azonban a következő kérdés volt: „Ki az említett Luk.?” E két utóbbi megjegyzés alapját nyilván Csereynek Csapó útján elküldött jelentése képezte, melyben megemlítette, hogy főispáni vagy kormánybiztosi kinevezésre Örleyt tartaná legalkalmasabbnak, míg a polgármesterséget Lukács venné át. Az utolsó kérdésből azonban látszott, hogy Lukácsról nem tudták, kicsoda.⁴⁶

Miközben az írásokat nézegették, megérkezett Jankovich is, akit azonban nem kívántak beavatni a fejleményekbe. Így Csécsi gyorsan mindent a tárcájába rejtett, majd az egészet zsebre tette. Cserey és Jankovich nyolc körül távoztak, az írások pedig Csécsinél maradtak.

Utóbbihoz, visszaemlékezése szerint, éjfél tájban „vagy 16 román rontott be egy tisztt és egy detektív vezetésével. Egyenesen az éjjeliszekrényhez mentek s a detektív kivette tárcámból az ott lévő iratokat; azután felkutatták az egész lakást s miután a két íráson semmi gyanúsat nem találtak, összeszedtek egy csomó reájuk nézve teljesen közömbös levelet, különféle írásokat és reggel felé eltávoztak – visszahagy-

⁴⁴ A nagyváradi összeesküvés a hadbírótság előtt A főtárgyalás második napja, *Ellenzék*, 1920. február 5. 8. – Nagyváradiak a hadbírótság előtt. *Újság*, 1920. február 5. 2.

⁴⁵ *Visszaemlékezés*, 8. – A nagyváradi összeesküvés a hadbírótság előtt. A főtárgyalás második napja. *Ellenzék*, 1920. február 5. 7. – A nagyváradiak pöre. *Keleti Újság*, 1920. február 5. 4. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbírótság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyváradi Napló*, 1920. július 20. 1. – Nagyváradiak a hadbírótság előtt. *Újság*, 1920. február 5. 2.

⁴⁶ *Visszaemlékezés*, 8.

ván egy hat főből álló őrséget azon utasítással, hogy senkit sem be, sem ki nem szabad bocsájtani.⁷⁴⁷

Ugyanezen éjszaka, három óra felé, Csereynél szintén házkutatást tartottak, majdnála is őrséget hagytak.⁴⁸

Pár nappal később széles körű letartóztatások vették kezdetüket az egész városban. Így december 22-én a *Tiszántúl* folyóirat egész szerkesztőségét elvitték a rendőrök, propagandaanyagokat keresve rajtuk. Majd a nagyváradi magyar elit jelentős részét begyűjtötték és a Pannónia Szálloda erre a célra előkészített helyiségeibe vitték. Itt működött ugyanis akkoriban a hírhedt román titkosszolgálat, a Siguranța nagyváradi központja. Bekísérték többek között dr. Buday Gyula egyetemi tanárt, dr. Cziffra Kálmán volt bihari főispánt, dr. Krüger Aladár ügyvédet, Lukács Géza tábornokot, a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred egykori ezredesét, Niedermann Antal postaigazgatót, Lukács Ödönt, Haltenberger Vilmos gyárost, Örleyt és Szunyoghot is, valamint rajtuk kívül bírákat, ügyvédeket, tanárokat, földbirtokosokat, római katolikus papokat és vasúti hivatalnokokat is. A folyamatosan zajló kihallgatások nyomán egyeseket elbocsátottak, másokat viszont behoztak.⁴⁹

Birtha alezredest először nem tartóztatták le. Kihallgatták ugyan a Pannóniában a Siguranța emberei, de ezt követően elengedték. Január 12-én azonban végül őt is őrizetbe vették.⁵⁰

A prominens polgárok mellett, mindenféle mondva csinált ürüggyel, számos egyszerű lakost is elfogtak. Ráadásul, míg az előkelőbb társadalmi állásúakat fizikailag nem bántották, utóbbiakkal szemben gyakran súlyos testi kényszert is alkalmaztak és nemegyszer halálra is kínozták őket.⁵¹

A románok által elhurcoltak száma utólag aligha rekonstruálható pontosan. Erre vonatkozóan ugyanakkor több számadat is rendelkezésükre áll. Így például Huszár Károly miniszterelnök már 1920. január 2-án kapott egy levelet, mely szerint Nagyváradon húszan vannak tartóztatva.⁵² Ezzel szemben, a Szolnok vármegyei katonai parancsnokság által a Fővezérségre küldött levél szerint, egy a megszállt területekről visszatért magyar arisztokrata január 15-i jelentése alapján, Nagyváradon 35 embert

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ *Visszaemlékezés*, 8–9. – Nagyváradiak a hadbírótság előtt. *Újság*, 1920. február 5. 2.

⁴⁹ *Visszaemlékezés*, 9–10. – BUDAY, 1920. 5. – Budapesten elfogták az erdélyi magyarok árulóját. *Budapesti Hírlap*, 1927. június 14. 9.

⁵⁰ *Visszaemlékezés*, 10. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbírótság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyváradi Napló*, 1920. július 20. 6.

⁵¹ *Visszaemlékezés*, 11. – BUDAY, 1920. 7–8. – Budapesten elfogták az erdélyi magyarok árulóját. *Budapesti Hírlap*, 1927. június 14. 9.

⁵² A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbírótság előtt. A második és harmadik nap. *Nagyváradi Napló*, 1920. július 20. 6.

tartóztattak le. Ugyanakkor, egy utólag a jelentéshez fűzött széljegyzet szerint, ezek egy része azóta szabadlábra került.⁵³ Egy január 21-i jelentés viszont már mintegy 170 letartóztatást említ.⁵⁴ Az egyes leírások alapján, melyek tömeges letartóztatásokra engednek következtetni, utóbbi könnyen elképzelhetőnek tűnik. A kezdeti alacsonyabb számadatok nyilvánvalóan csak a név szerint is ismert, prominens személyekre vonatkoztak. A legtöbb esetben ugyanakkor végül nem került sor bírósági eljárásra, és az őrizetbe vettek zömét, ha meggyötörve és esetenként megkínózva is, de elengedték.

Magát Csécsi Nagyt 23-án vitték át a Pannóniába.⁵⁵ Kihallgatására így emlékszik: „Herbay román alezredes, a »siguranta« főnöke mindjárt kihallgatott arra nézve, hogy miképp jutottak hozzám az iratok – előre bocsájtva, hogy ők már mindent tudnak.

Én azon véleményben, hogy talán Csereynek így segíthetek, őt egészen ki akartam kapcsolni a dologból; – azt vallottam, hogy az írásokat 20-án késő este énhozzám hozták azzal, hogy Csereynek kézbesítem és hogy azokról Cserey nem tud semmit sem. Azután faggattak, hogy mennyire van a szervezkedés ügye, mire én azt igyekeztem velük elhíttetni, hogy ez az írás éjjel érkezett hozzám s ha még akartunk volna is valamit annak értelmében tenni, nem lett volna meg a lehetősége. Ekkor azt kérdezte Herbay, hogy miről tanácskoztunk, mikor Csereyvel Lukácsnál voltunk és később Jankovichnál, ahol Szunyogh is jelen volt. Mindkét esetnek pontos idejét tudta, miből nyilvánvaló volt, hogy engem is, Csereyt is, már régóta állandóan figyeltettek; tudták minden lépésünket. Én természetesen azt állítottam, hogy csak véletlenül találkoztunk többen Lukácsnál és Jankovichnál is; egyiknél sem volt semmi különös dolgom. [...]

Mikor Herbay látta, hogy nem akarok vallani, 24-én azzal állott elő, hogy hiába tagadok, mert már a legjobb barátom is elárult. A legjobb barát alatt csak Csereyt érthettem, öfelőle pedig biztosnak érezvén magamat, nevetve feleltem, hogy engem senki sem árulhatott el, mert nincs mit elárulni.

Erre Herbay egy írást tett elém, amelyen Birtha Sándor alezredes bejelenti, hogy én ekkor meg felszólítottam őt szervezkedésre, de ő azt visszautasította s kijelentette, hogy ő semmiféle szervezkedésben részt nem vesz.

Éreztem, hogy míg az elém tett írást, melyben Birtha saját kezeírását határozottan felismertem, – olvastam – mélyen elpirultam. Kezdett meginogni a hitem társaim

⁵³ HIM HL I. 89 VKF 1920. 29. d. 221/52. 552. A Fővezérség II. csoportjának. Szolnok, 1920. január hó 16-án.

⁵⁴ Ld. PERCZEL Olivér: Bihar megye román megszállása, 1919–1920. *Új Nézőpont*, 2019/4. 93–109. Itt: 98.

⁵⁵ *Visszaemlékezés*, 9.

állhatatosságában. Bár BIRTHÁT visszautasító válasza után egyáltalán nem tartottam társamnak. Hirtelen átgondolva a dolgot, a következőket mondtam Herbaynak: »Itt egy nagy tévedés van, én BIRTHÁT annak idején csak arra hívtam fel, hogy a még mindég fenyegető kommunizmus ellen szervezkedjünk, másra soha nem is gondoltam; úgy látszik, BIRTHA engem teljesen félre-értett.« Megmutatta azután Herbay Cserey vallomását is, melyben leírja, hogy miképp kapta meg a budapesti írásokat és miképp adta át azokat nekem. Így tehát kénytelen voltam Cserey teljes kikapcsolását célzó első vallomásomat visszavonni s azt erősítgetni, hogy kizárólag az esetleg újonnan fellépni akaró kommunizmussal szemben ohajtottunk volna valamit tenni, de tényleg[esen] nem tettünk semmit.

Beszélhettem most már, amit akartam; a szervezkedés vádja reám volt sütve [...]»⁵⁶

A ROMÁNOK BÖRTÖNÉBEN

A kihallgatások végeztével 1920. január 1-jén végül 12 főt szállítottak át a Pannónia Szállodából a térparancsnokságra. Itt két szobában helyezték el őket, az egyikben volt Csécsi Nagy, Örley, Niedermann postaigazgató, Krüger ügyvéd, Follmann, a *Tiszántúl* felelős szerkesztője és Simay volt jegyző, a másik szobában pedig Cserey, Szunyogh, Buday, Lukács, valamint Perlhimovszky százados és Dula József vasúti tisztviselő. A két szoba közvetlen szomszédságában volt a kínzókamra, ahol reggeltől késő éjjelig folyt a városból behurcoltak botozása. Csécsi Nagyékkal szemben tettelegességre ugyanakkor most sem került sor. Esetükben megelégedtek a lelki terror alkalmazásával, hiszen pszichésen elég megterhelő volt számukra a megkínzottak üvöltését és az ezt élvező katonák röhögését hallgatniuk egész nap.⁵⁷

Január 12-én Csécsi Nagyot, Csereyt és Lukácsot kihallgatásra vitték Atanasie Negulescu alezredes elé, aki a román 20. és 21. gyalogoshadosztályból álló, a Tisza és az Erdélyi-középhegység közti térség megszállását biztosító, úgynevezett Tiszacsoport (Grupul Tisa) vezérkari főnöke volt. Lukácsot aznap késő este hozták vissza, Csécsit és Csereyt viszont csak másnap, január 13-án délután.

Hamarosan, fél hat körül, közölték a fogvatartottakkal, hogy átszállítják őket Kolozsvárra. Ekkora Follmant már elengedték. Másokat viszont időközben bevittek, így Jankovichot is, aki Csécsi Nagy, Cserey és Szunyogh nála tett látogatása miatt vált gyanússá. BIRTHA alezredest szintén letartóztatták január 12-én, miután Weisz

⁵⁶ Uo. 9–11.

⁵⁷ BUDAY, 1920. 5–8. – *Visszaemlékezés*, 11.

Ivánál, egy nagyváradai kocsigyárosnál megtalálták a névjegyét, melynek hátoldala-
lára írva, őt politikailag megbízhatónak igazolta.⁵⁸

Este a fogvatartottakat különvonattal Kolozsvárra szállították, majd bokáig érő
sárban a Fellegvárba hajtották őket. Itt, kettesével, a börtöncellákban kerültek elhe-
lyezésre.⁵⁹

Szintén ezen a napon vitték Kolozsvárra Csapó főhadnagyot is. Utóbbit, bár tudott
a letartóztatásokról, a vele állandó összeköttetésben álló Negulescu alezredesnek
mégis sikerült telefon útján Nagyváradra csalni. Ide Csapó, a nemzetközi postát
hozva, január 12-én meg is érkezett, azonban már a pályaudvaron letartóztatták.
Azzal gyanúsították ugyanis, hogy ő tartotta fenn az összeköttetést a nagyváradai
szervezkedés tagjai és a Fővezérség között, és hogy ő hozta Budapestről a Csereynek
szóló megbízólevelet.⁶⁰

Másnap dél körül a rabokat átkísérték az ügyészség börtönébe, és mindenkit külön
cellába helyeztek. Egyedül Csapó maradt a Fellegvárban.⁶¹

A foglyokat időként a haditörvényszékre vitték kihallgatásra, Csécsi Nagyot há-
rom ízben is.⁶²

Végül nyolcan kerültek vádlottként a bíróság elé Csécsi Nagy, Cserey, Szunyogh,
Birtha, Lukács, Örley, Jankovich és Csapó. A vád ellenük, mivel Csapó kivételével
valamennyiüket román alattvalónak tekintették, hazaárulás és a román állam ellen
irányuló összeesküvés volt, Csapó ellen pedig kémkedés.⁶³

A PER

A VI. hadtest parancsnokságának hadbírósa február 3-án kezdte meg a per tárgya-
lását Ionescu Fotoche ezredes elnökletével. A vádat két ügyész, Fabius százados és
Vintilă Petala hadnagy, Nicolae Petala hadosztálytábornok fia képviselte.⁶⁴

A vád lényege a következő volt: Horthy Miklós főhadiszállásáról származó, az
összes, román fennhatóság alá került területre kiterjedő összeesküvés nyomaira buk-
kantak. Ez természetszerűleg érintette Bihar megyét is, ahol a vádlottak a Horthyéktól

⁵⁸ BUDAY, 1920. 9. – *Visszaemlékezés*, 12. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbírósa előtt.
A második és harmadik nap. *Nagyváradai Napló*, 1920. július 20. 6.

⁵⁹ BUDAY, 1920. 10. – *Visszaemlékezés*, 12–13.

⁶⁰ *Visszaemlékezés*, 18. – A Cserey–Lukács-pör vádlottai a hadbírósa előtt. A második és harmadik
nap. *Nagyváradai Napló*, 1920. július 20. 5.

⁶¹ BUDAY, 1920. 11. – *Visszaemlékezés*, 13., 18.

⁶² BUDAY, 1920. 12. – *Visszaemlékezés*, 14.

⁶³ *Visszaemlékezés*, 15.

⁶⁴ BUDAY, 1920. 1. – *Visszaemlékezés*, 29–30.

kapott instrukciók alapján arra szövetkeztek, hogy egy 700–1000 főből álló fehér gárdát szervezzenek, mellyel, abban az esetben, ha Horthy hadereje támadást indít, hátra támadják a románokat. Ily módon lefegyverzik a kisebb őrségeket, majd nagyobb egységeket támadnak meg és pánikot idéznek elő az erdélyi román alakulatoknál. E célból egyúttal folyamatosan figyelemmel kísérték a román csapatok eloszlását és erőit. A bihari és nagyváradai csapatok parancsnoka Lukács Géza ny. tábornok, a nagyváradai helyőrség parancsnoka Csécsi Nagy, a nagyváradai térparancsnok pedig Cserey lett volna. Magát az összeesküvést Cserey és Csécsi Nagy intézték, akik pontosan kidolgozott tervekkel rendelkeztek a teendőkre nézve. A polgári közigazgatás fejéül Lukács Ödön, kormánybiztosul Örley, a statáriális bíróság elnökéül pedig Jankovich volt kiszemelve. Az összekötő tiszt, aki a rendelkezéseket közvetítette, Csapó főhadnagy volt. A szervezetet Magyarországról pénzelték, és a szükséges összeget, 150 000, más források szerint egyenesen 150 millió koronát, Dula József hozta szardíniásdobozokban Nagyváradra. Végül Birtha mint Csécsi, Szunyogh pedig mint Cserey segítője szerepelt.⁶⁵

A vádirat, mint látható, a valóság és a fantázia elegyének tekinthető, mely nem nélkülözi az ellentmondásokat sem. Ez azonban a románokat a legkevésbé sem zavarta. Különös ugyanis, hogy az állítólagos főparancsnokot, Lukács Gézát, pár nap fogvatartás után még Nagyváradon elengedték, a tárgyalásra pedig be sem idézték. Ugyanígy Dula József ellen sem emeltek hivatalosan vádat.⁶⁶ Ennek oka nyilván az volt, hogy velük kapcsolatosan a legkisebb bizonyítékkal sem rendelkeztek.

Másrészt a konkrét személyek talán nem is igazán számítottak a románoknak. Utóbbiak alapvető célja valószínű inkább az volt, hogy a magyar irredentizmus rémképét vázolják fel és azt a nagypolitika szintjére emeljék. Ezáltal pedig tovább erősítsék pozícióikat az éppen akkor zajló béketárgyalásokon.⁶⁷ Ennek érdekében egy hatalmas – egész Erdélyre, a Partiumra és a Bánságra kiterjedő – Magyarországról szervezett és támogatott összeesküvés vádját fogalmazzák meg.

Előbbi alapját a Tisza-csoport parancsnokának, Traian Mosoiu tábornoknak 1919. december 23-i keltezésű összefoglaló jelentése képezte.⁶⁸ E szerint a román területeken alattomos szervezkedés és kémtevékenység zajlik, de ezeket sikeresen felfe-

⁶⁵ BUDAY, 1920. 6–7., 13. – A nagyváradai összeesküvés a hadbíróóság előtt. A főtárgyalás első napja. *Ellenzék*, 1920. február 4. 5. – A nagyváradiaiak pöre a kolozsvári hadbíróóság előtt. *Keleti Újság*, 1920. február 4. 3. – Megkezdődött a Csécsy–Cserey-pör tárgyalása. *Nagyvárad Esti Lap*, 1920. július 18. 1.

⁶⁶ BUDAY, 1920. 7., 34.

⁶⁷ BUDAY, 1920. 1–2., 37–38. és BORSI-KÁLMÁN Béla: *Ifj. Niameşny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920)*. [Budapest], Helikon, 2010. 123., 174–176. (A továbbiakban: BORSI-KÁLMÁN, 2010.)

⁶⁸ KOSZTA, 2020. számozatlan 6. 29. lj.

dezték nemcsak Nagyváradon, hanem Kolozsváron, Temesváron és Nagyszebenben is.⁶⁹

Ennek megfelelően, 1919 végétől, de főleg 1920 januárjától, a nagyváradi mellett széles körű letartóztatások vették kezdetüket a román kézbe került magyar területek egyéb részein is. A vélt vagy valós szervezkedéseket, melyek mindegyike – a román narratíva szerint – egy Nagy-Romániát behálózó, kiterjedt összeesküvés egy-egy ága volt, taktikai okokból mégsem központosították egy perbe.⁷⁰ Inkább különválasztva, a „magyar veszély” vízióját folyamatosan napirenden tartva, gondos egymásutáni-ságban megrendezett, nagyszámú per formájában tárgyalták. Ezzel egyúttal, a béketárgyalásokon történő előnyserzés mellett, természetesen a magyarok megfélemlítése és bármiféle akciótól való elrettentése is fontos céljuk volt.⁷¹

Mindezen perek közül Csécsi Nagyéké volt időrendben az első, egyúttal itt nyert először megfogalmazást a magyar irredentizmus vádja is, amit megingathatatlan tényként kezeltek. Így hiába védekeztek a vádlottak és ügyvédek azzal, hogy szervezkedésük célja egyedül a „bolseviki” veszedelem kitörésének megakadályozására való felkészülés volt, arra az esetre, ha a román csapatok valami oknál fogva elhagyták volna Nagyváradot. Ezt az érvelést nem fogadták el, és a bíróság a tárgyalás – monstre hosszúságú – negyedik ülésnapjának végén, amely áthúzódott egészen a következő nap reggelére, február 7-ére, a következő döntést hozta: Csécsi Nagyot, Csereyt, Szunyoghot, Jankovichot és Csapót egyhangúlag, Birthát és Lukácsot pedig szótöbbséggel halálra, Örleyt, szintén szótöbbséggel, tizenöt évi kényszermunkára ítélte.⁷²

A tudósítások szerint a vádlottak az ítéletet nyugodtan fogadták.⁷³ Csécsi Nagy utóbb a következőképp emlékszik: „Magamban [...] elgondoltam, hogy mennyivel jobb és szebb lett volna a harctéren elesni, hol százszor álltam szemben a halállal, mint most esetleg az oláh pribékek kezétől elpusztulni.

Mindazonáltal sorsommal teljesen ki voltam békülve s a legkisebb zúgolódást sem éreztem magamban a végzet ellen.”⁷⁴

Az ítélet óriási megdöbbenést keltett Erdélyben és Csonka-Magyarországon. A kormány, valamint a különféle társadalmi szervezetek azonnal mentőakciót indítottak a bajbajutottak kiszabadítására. Előbb a külügyminisztérium kérte fel Jean

⁶⁹ Megkezdődött az összeesküvés pör tárgyalása. *Nagyvárad*, 1920. július 18. 1.

⁷⁰ Ld. Petala ügyész vádbeszédét. Idézi: BORSI-KÁLMÁN, 2010. 137.

⁷¹ Uo. 112., 136–137., 175.

⁷² Várad vádlottjai a kolozsvári hadbírótság előtt. *Nagyvárad*, 1940. október 15. 5., Román hadbírák előtt... Uo. 1940. október 16. 3.

⁷³ Halálos ítéletek a hadbírósnál. Uo. 1920. február 8. 3.

⁷⁴ *Visszaemlékezés*, 17.

César Graziani tábornokot, a budapesti francia katonai misszió vezetőjét, aki egyúttal a Szövetséges Katonai Misszió rangban legidősebb tagja volt, hogy lépjen közbe az elítéltek érdekében, majd február 12-én Pekár Gyula államtitkár vezetésével egy küldöttség személyesen is felkereste. A tábornok, egy későbbi tudósítás szerint, ezt követően egyenesen I. Ferdinánd román királyhoz fordult.⁷⁵ Bukarestből egy hét múlva értesítést is kapott, miszerint a király perújrafelvételt rendelt el.⁷⁶

Március 16-án a bukaresti legfelsőbb katonai törvényszék, melyhez a vádlottak védői fellebbezést nyújtottak be, hivatalosan is megsemmisítette az ítéletet és új tárgyalást rendelt el.⁷⁷

A vádlottak őrizetét természetesen továbbra is fenntartották, és áprilisban előbb Nagyszebenbe, majd május 25-én Nagyváradra szállították őket. Itt az ügyészségi fogházban, közös szobában kerültek elhelyezésre és a korábbiaknál lényegesen jobb körülményeket biztosítottak számukra. Május 29-e és július 11-e között azonban ismét elhúzódó kihallgatásokra került sor.⁷⁸

Végül 1920. július 17-én, szombat reggel kezdetét vette Nagyváradon, a királyi törvényszék esküdtszéki termében az újabb tárgyalás. Ezt ezúttal a városban állomásozó II. vadászhadtest hadbírósa folytatta le Stănescu ezredes elnökletével, a vádat pedig Stefanescu százados, katonai ügyész képviselte. Nagy érdeklődéstől kísérve, kerek egy hétig zajlott a vádlottak és a tanúk kihallgatása, majd azt követően a vádbeszéd, illetve a védőbeszéd megváltása, míg végül július 24-én sor került az újabb ítélethozatalra. Az ítélet, az immár elsődleges vádlottá előlépett Csécsi Nagy, továbbá Cserey, Csapó és Jankovich esetében ezúttal is halál, míg Lukách és Szunyogh esetében tíz, illetve öt esztendei kényszermunka volt. BIRTHA és ÖRLEY viszont felmentésre került. Utóbbiakat másnap délben szabadon is engedték, a többiek pedig ismét fellebbezést nyújtottak be.⁷⁹

⁷⁵ Budapesten elfogták az erdélyi magyarok árulóját. *Budapesti Hírlap*, 1927. június 14. 9–10. – Graziani tábornok az erdélyi mártírokért. *Pesti Napló*, 1920. február 13. 5., Románok újabb erőszakosságai. Új tárgyalás a kolozsvári halálra ítélt magyarok perében. *Uo.* 1920. február 20. 5. – Graziani az erdélyi magyarokért. *Reggeli Hírlap*, 1920. február 13. 1.

⁷⁶ A kolozsvári hét halálos ítélet. A román király elrendelte a nagyváradai halálraítéltek perének újrafelvételét. *Az Est*, 1920. február 20. 3.

⁷⁷ BUDAY, 1920. 38. – *Visszaemlékezés*, 19. – Román hadbírák előtt... *Nagyvárad*, 1940. október 16. 3. – Új vizsgálat a halálraítéltek nagyváradai tisztek ügyében. *Szeged és Vidéke*, 1920. március 29. 1.

⁷⁸ *Visszaemlékezés*, 21., 25.

⁷⁹ Megkezdődött az összeesküvés pör tárgyalása. *Nagyvárad*, 1920. július 18. 1–3., A katonai ügyész vádbeszéde a nagy perben. *Uo.* 1920. július 23. 3–4., Elhangzottak a védőbeszéd. *Uo.* 1920. július 24. 3–4., Ítélet az összeesküvés perben. *Uo.* 1920. július 25. 1–2.

ÚJRA SZABADON

A fellebbezés nyomán az ügyet szeptember 29–30-án ismét a bukaresti legfelsőbb katonai törvényszék tárgyalta, amely végül az ítéletet jogerősen megsemmisítette és elrendelte a vádlottak szabadon bocsátását. Sajátos módon azonban az ártatlanságukat nem mondta ki. A felmentő ítélet indoklása szerint ugyanis bebizonyosodott a vádlottak bűnössége annyiban, hogy a román hatóságok tudta nélkül szervezkedtek, ennek célja azonban nem volt államellenes, bűnükért pedig a vizsgálati fogság letöltésével már megbűnhődtek.⁸⁰

A felmentés és az ügy végleges lezárása valószínűleg ismét nemzetközi nyomásra, egyes tudósítások szerint, egyenesen a Népszövetség közbenjárására következett be.⁸¹

Kilenc és fél hónap fogság után, október 4-én este léphetett ki Csécsi Nagy, társaival egyetemben, immár szabadon a fogház épületéből. Ezt követően repatriálási, vagyis hazatelepülési engedélyért folyamodott, amit néhány heti huzavona után meg is kapott.⁸²

Miután családja és ingóságai számára sikerült három vasúti vagonot szereznie, 1920. október 30-án, számos akkori honfitársunkhoz hasonlóan, ő is elindult a maradék Magyarországra, ahol életének egy újabb, jó ideig nyugalmasabb és békésebb szakaszát vette kezdetét.⁸³ A reményt a visszatérésre azonban nem adta fel. Ez egyértelműen kitűnik visszaemlékezésének következő soraiból, melyek egyúttal tökéletesen visszatükrözik a magyarság akkori hangulatát, az elfogadhatatlan dacos tagadását:

„Igen jó érzés volt, mikor a határállomáson megpillantottam a mi derék kakastollas csendőreinket, de azért fájdalmas gondolat volt, hogy ily módon kellett Nagyváradot elhagynom, ahova »többé soha visszatérnem nem szabad«. Erre nézve ugyanis kötelező nyilatkozatot kellett aláírnom. [...]

E nyilatkozat által azonban – ha elérkezik az ideje – egyáltalában nem érzem magamat kötve. [...] a nyilatkozat a Romániába való vissza nem térésről szólt. Azt, [visszont] hogy Nagyvárad vagy Erdély Romániához tartozik – sohasem ismerem el.”⁸⁴

⁸⁰ Nagyváradon ünnepelték Csécsyt és társait. *Friss Újság*, 1920. október 10. 4. – Lukács Ödön és társainak felmentése hivatalosan is megérkezett. *Nagyvárad Friss Újság*, 1920. október 3. 1. – Bukarestben felmentették a halálraítélt nagyvárad magyarakat. *Világ*, 1920. október 3. 1.

⁸¹ A nagyvárad halálraítélt ügye. *Magyarország*, 1920. szeptember 8. 2. – Elfogták Budapesten az 1919. évi nagyvárad „hazaárulási per” inszenálóját. *Brassói Lapok*, 1927. június 19. 5.

⁸² *Visszaemlékezés*, 35–37. – Csécsi Nagy Imrét túszként visszatartották a románok. *Pesti Napló*, 1920. október 29. 3. – A kétszer halálraítélt nagyvárad ezredes Budapesten. *Új Barázda*, 1920. november 3. 3.

⁸³ *Visszaemlékezés*, 37.

⁸⁴ Uo.

ATTILA RÉFI

THE CENTURY-LONG LIFE OF LIEUTENANT GENERAL IMRE CSÉCSI NAGY (1868–1967). PART II: SENTENCED TO DEATH IN THE NAGYVÁRAD CONSPIRACY TRIAL

Revolutions and the collapse of Historic Hungary in the wake of the First World War sent shockwaves through most of Hungarian society, including Colonel Imre Csécsi Nagy, who after retiring from active duty lived in Nagyvárad, a city significantly impacted by these events. Initially, Nagyvárad fell under the control of the Republic of Councils, followed by Romanian occupation in April 1919. The majority of residents considered the presence of Romanian troops in their city as temporary, so when informed that the Romanian military had begun withdrawing from Hungarian territories, all of Nagyvárad held out hope that the Romanians would also depart from their city. Supposing that Miklós Horthy's National Army would initiate an attack against the Romanians, they worried about the communists taking advantage of the vulnerability of the city and seizing power again in the lag between the Romanian withdrawal and the arrival of Hungarian troops.

In light of these events, Csécsi Nagy resolved to form an organization to provide support to the Hungarian military and hinder the undertakings of the communists. Together with Vilmos Cserey, a hussar lieutenant colonel whom he successfully recruited, Csécsi Nagy convinced numerous individuals, mainly former officers, to help him with his plans. Through First Lieutenant Lóránt Csapó of the National Army, he tried to contact the Hungarian General Staff. On the afternoon of December 20th, an unknown person passed Cserey two documents allegedly from the General Staff. One was a letter of commission authorizing Cserey to lead the Nagyvárad organization. The other was a detailed instructional letter on how to form the organization. Cserey delivered both documents to Csécsi Nagy. The Romanians, who had been keeping them under surveillance, arrested both men and discovered the documents on that same night.

Mass arrests were initiated within days, leading to numerous prominent representatives of Nagyvárad's Hungarian community being jailed. On January 12th, 1920, the most high-profile defendants, including Csécsi Nagy and Cserey, were transferred to Kolozsvár. Eight men were ultimately brought before a judge: Csécsi Nagy, Cserey, Major Albert Szunyogh, Lieutenant Colonel Sándor Birtha, Deputy Mayor Ödön Lukács, notary public György Örley, county judge Tihamér Jankovich and First Lieutenant Csapó.

The first hearing took place in Kolozsvár between February 3rd and 7th, 1920. The defendants were sentenced to death with the exception of Örley, whose punish-

ment was fifteen years of hard labor. However, in the wake of Entente intervention and on appeal, the rulings were overturned. A new trial was ordered, which was held in Nagyvárad between July 17th and 24th, 1920. Csécsi Nagy, Cserey, Csapó and Jankovich once again received the death sentence. Lukács and Szunyogh were sentenced to hard labor. BIRTHA and ÖRLEY were acquitted. Under intense international pressure, however, the Supreme Military Tribunal in Bucharest nullified the rulings and the defendants were released. In the wake of the ruling, Csécsi Nagy settled in Hungary.

ATTILA RÉFI
DER EIN JAHRHUNDERT WÄHRENDE LEBENSWEG DES
FELDMARSCHALLLEUTNANTS IMRE V. CSÉCSI NAGY (1868–1967)
TEIL II – ZUM TODE VERURTEILT IM VERSCHWÖRUNGSPROZESS
VON GROSSWARDEIN

Die Revolutionen und der Zerfall des historischen Ungarns nach dem Ersten Weltkrieg schockierten den entscheidenden Teil der Ungarn, so auch den in Großwardein/Nagyvárad/Oradea lebenden Imre Csécsi Nagy, dessen Wohnstadt die damaligen Entwicklungen schwer trafen. Zunächst geriet nämlich die Lenkung für kurze Zeit in die Hände der Rätewacht, dann marschierten im April 1919 die Rumänen ein. Die Mehrheit der Bevölkerung betrachtete die Anwesenheit der Letzteren nur als vorübergehend. Als sie jedoch erfuhren, dass das rumänische Heer mit dem Rückzug aus den ungarischen Gebieten begann, hegte die ganze Stadt Großwardein die Hoffnung, dass es auch ihre Stadt verlassen würde. Sie waren zuversichtlich, dass Miklós Horthys Nationalarmee als Angreifer gegen die Rumänen auftreten würde. Gleichzeitig überwog auch die Angst, dass in dem Zeitraum, wenn die Rumänen abgezogen sein werden, die ungarischen Truppen aber eventuell noch nicht eintreffen, die Kommunisten die Macht erneut an sich reißen.

Infolge dessen entschied sich Csécsi Nagy, eine Organisation zu gründen. Eines der Ziele wäre gewesen, die sehnlichst erwartete ungarische Armee zu unterstützen, das andere, die Organisationstätigkeit der Kommunisten zu verhindern. Für seinen Plan gewann er auch den Husarenoberstleutnant Vilmos Cserey. Ihnen beiden gelang es, zahlreiche weitere Personen, vor allem frühere Offiziere, in die Planung einzubeziehen. Über den Oberleutnant der Nationalarmee Lóránt Csapó versuchten sie, auch mit dem ungarischen Oberkommando in Kontakt zu treten. Am Nachmittag des 20. Dezember überreichte ein Fremder Cserey auf der Straße zwei Schriftstücke, die angeblich vom Oberkommando stammten. Das eine war eine Ermächtigung Csereys, die Organisation in Großwardein zu leiten. Das andere Dokument war eine ausführliche Direktive in Bezug auf die Organisation. Cserey brachte sie Csécsi Nagy. Die Rumänen, die sie seit längerem observiert hatten, verhafteten sie beide noch in der Nacht desselben Tages, und fanden auch die Dokumente.

Einige Tage später begannen umfangreiche Verhaftungen, wodurch zahlreiche herausragende Vertreter der Ungarn von Großwardein in Gefangenschaft gerieten. Die wichtigsten Angeklagten, unter ihnen Csécsi Nagy und Cserey, wurden am 12. Januar 1920 nach Klausenburg/Kolozsvár/Cluj-Napoca überstellt. Schließlich kamen acht Personen vor Gericht: Csécsi Nagy, Cserey, Major Albert Szunyogh, Oberstleutnant Sándor Birta, der stellvertretende Bürgermeister Ödön Lukács, Notar György

Örley, Kreisrichter Tihamér Jankovich und Oberleutnant Csapó. Die Anklage gegen sie lautete auf Landesverrat und Verschwörung gegen den rumänischen Staat, gegen Csapó hingegen Spionage.

Die erste Verhandlung fand zwischen dem 3. und 7. Februar 1920 in Klausenburg statt. Das Urteil lautete für alle – bis auf Örley – Tod. Seine Strafe war 15 Jahre Zwangsarbeit. Nach der Berufung und der Intervention der Entente wurden die Urteile für nichtig erklärt und eine neue Verhandlung angeordnet, die zwischen dem 17. und 24. Juli 1920 in Großwardein erfolgte. Für Csécsi Nagy, Cserey, Csapó und Jankovich blieb es bei der Todesstrafe, im Fall von Lukách und Szunyogh Zwangsarbeit. Birtha und Örley allerdings wurden entlastet. Der internationale Druck war aber so massiv, dass das oberste Militärgericht Bukarest Ende September die Urteile rechtskräftig für nichtig erklärte und die Freilassung der Angeklagten anordnete. Danach siedelte Csécsi nach Ungarn über.